

Namn som kjelder. Rapport frå Den sekstende nordiske namneforskar-kongressen på Jæren folkehøgskule, Kleppe 8.–11. juni 2016. Redigert

av Tom Schmidt og Inge Særheim. (NORNA-rapporter 96.) NORNA-förlaget, Uppsala 2017. 284 sider.

Namn som kjelder var temaet for den sekstende nordiske navnefor-skerkongressen på Jæren i 2016. 20 av de 33 foredragene er presentert i rapporten. Konferansetemaet er åpent og artiklene spenner vidt, og byr både på tradisjonelle studier og nye innfallsvinkler og metodevalg i NORNA-sammenheng. Redaktørene har valgt å sette opp bidragene i alfabetisk rekkefølge etter forfatter. Om man tar utgangspunkt i det tradisjonelle skillet mellom personnavn og stedsnavn er det god likevekt, med ni bidrag om personnavn og åtte om stedsnavn, i tillegg til to artikler om øvrige navnetyper. Større fokus på bruken av navn, individuell refleksjon rundt navn og kobling mellom navn og identitet går på tvers av de tradisjonelle hovedgruppene. Det ble også holdt en workshop i sosioonomastikk under kongressen.

Å gi en rettvise presentasjon av alle bidragene vil sprengne rammene for denne anmeldelsen. Jeg vil derfor heller prøve å peke på noen hovedtendenser i artiklene, kombinert med noen litt mer utdypende omtaler.

Generelt metodisk er Gudlaug Nedrelids artikkel *Munnlege kjelder i namnegranskinga*. Hun peker på at heimelsmannen er sentral i tradisjonell navneforskning, og at muntlige kilder er sentrale i visse kulturer

og i nye emner. Flere av studiene i rapporten baserer seg på spørreundersøkelser, som på noen måter ligger den muntlige innsamlingen nær. To av bidragene berører *folkeonomastikk*, studiet av lekfolks tanker om navn og navnebruk. Informasjon fra «vanlig folk» er dermed fortsatt relevant i navneforskningen.

I gruppen øvrige navn skriver Anita Schybergson og Ole-Jørgen Johannessen sammen om *Nordiska fartygsnamn från 1800-talets första decennier i ett komparativt perspektiv*. Navngivningsmotivene er i stor utstrekning felles for skipsnavn i denne perioden, men forfatterne påviser nasjonale preferanser, som navn fra antikk mytologi i Finland, kvinnenavn i Danmark, rojale navn i Sveige og navn som knytter an til familie i Norge.

Dag Orseths studie *Betydning i navn på skandinaviske travhester* rører ved prinsipielle spørsmål om funksjon og betydning av navn. Regelverket stiller krav til at travhesters navn skal være permanente og unike i et visst tidsrom. Det kreves altså en stor mengde navn. Om navnet har språklig mening og om navnet utsier noe om objektet er uvesentlig. Hensikten er å denotere den aktuelle hesten og gjøre det mulig å snakke om den, altså prototypisk navnefunksjon. Undersøkelsen fokuserer på navn med potensiell mening. Intendert mening fra navngiverens side er vanskelig å fastslå, og navnet lever uansett sitt eget liv. Betydning oppstår når navnebrukeren eller «leseren» legger sine assosiasjoner inn i navnet. Fordi navna skaper en referanse til verden uten å referere direkte til den, ser Orseth dem som eksempler på poetisk funksjon i Roman Jacobsons klassifisering av språklige funksjoner.

På stedsnavnsiden faller Eva Nyman og Inge Særheims bidrag, *Ortnamn som källor till de nordiska språkens äldre historia* og *Stadnamn som språk- og kulturhistoriske kjelder*, inn i en tradisjon som kobler eldre navn og språkhistorie. Josefin Devines bidrag *Ubbe, Gök och Fjäder? Personnamn i ortnamn i Jämtland* hører hjemme i den etymologiske tradisjonen. Hun gjennomgår tolkningsmuligheter for utmerkingsleddene i tre navn med hovedleddet *-åsen* i Jämtland, en type som gjerne vært sett som sammensetninger med personnavn. Tross faren for mønstertolkning konkluderer hun at personnavn er mest sannsynlig for to av dem.

Botolv Helleland beveger seg i et moderne urbant landskap i bidraget *Det språklege landskapet langs Karl Johans gate i Oslo. Kva seier det om bruken av rommet, sendar og mottakar?* Her drøftes språklige uttrykk og budskap i bybildet på bakgrunn av nyere teori om språklig landskap og *space* versus *place*. (Helleland skiller mellom *rom* og *stad*, Syrjälä (se nedenfor) bruker termene *plats* og *ställe*. Her hadde det nok vært gunstig med en felles nordisk terminologi.) Offentlig informasjon som gatenavn og opplysningsskilt utgjør en liten del av gatebildet. Bygninger kan ha navn, men ikke nødvendigvis navneskilt. På hovedstadens paradegate finner vi bl.a. Stortinget, Universitetet, Nationalteatret og Slottet, bygninger som er symboler på nasjonen og kulturen og er kjent av de fleste nordmenn. Det er imidlertid de kommersielle navna som dominerer, både i antall og i synlighet, og språket er ofte engelsk.

Under kongressen ble det arrangert en workshop om kontaktonomastikk. Tre av bidragene kan knyttes til dette temaet, selv om Väinö Syrjälä påpeker at hans bidrag *Svenskfinland på främmande språk – förhållandet mellan namn och ställe* ikke handler om kontaktformer, men om navnevalg i tospråklige områder. Spørsmålet om endonym eller eksonym i fremmede språk blir vanskeligere når valg av navneform kan være, eller oppfattes som, et stillingstakende. Med bakgrunn i teori om betydningsfulle steder og individets tilknytning til stedet gjennomfører han en spørreundersøkelse i to byer om hvilken navneform folk vil bruke på engelsk, den finske eller den svenske. Den viktigste enkeltfaktoren viser seg å være det egne språket. Man bruker altså navnet man er vant til. Valget begrunnes ut fra navnet og språksituasjonen: hva som er det opprinnelige navnet, hva som er enklest, hva som er majoritetsspråket. I noen tilfeller gjenspeiles egen identitet og stedets identitet i navnebruken, *Karis* skal uttales riktig (med kort vokal).

Birgit Falck-Kjällquist presenterer *Bohuslänska namn i främmande källor*, dvs. tidlige nedertyske og nederlandske kilder. At Marstrand oftest skrives *Mastrand* støtter den etablerte tolkningen av utmerkingsleddet som *mal* 'sand, grus'. *Mastrand* ses som en gjengivelse av en muntlig form. Derimot tolker hun *Britto*, *Brettoe* o.l. for *Brattö* og *Distel(en)* for *Tistlarna* som henholdsvis nederlandske og nedertyske

dannelser og ikke tilpasninger, fordi hun ikke regner med kontakt med lokalbefolkningen. At så like navn skulle være dannet uavhengig av de eksisterende, spesielt for et uvanlig navn som *Tistlarna*, virker likevel usannsynlig.

Det siste kontaktonomastiske bidrag er Michelle Waldispühls *Fler-språkiga medeltida pilgrimer? En kontaktonomastisk pilotstudie av de nordsika personnamnen från Reichenau*. Hun undersøker tilpasningsstrategier for 105 nordiske personnavn i brorskapsbøker fra klosteret i Reichenau, med en tilpasset modell lånt fra stedsnavnforskningen. Vanligst er fonografisk tilpasning, der munkene har prøvd å skrive ned det de har hørt. Mer avansert tilpasning er uvanlig. Hun finner ett belegg på tilpasning til tysk morfologi og fire eksempler på oversettelse til beslektede eller ikke beslektede navneledd på tysk. Waldispühl mener modellen fungerer for personnavn, og for denne leseren er det interessant å se at fordelingen av tilpasningstypene ligner den vi ser for nordiske stedsnavn i skotsk.

Med den siste artikkelen er vi over på bidragene om personnavn. Et tema som går igjen i flere av personnavnartiklene er varierende navnebruk på 1800- og tidlig 1900-tall, med kvinners navnevalg som sentralt tema. 1800-tallet er en brytningstid, da levende patronym erstattes av faste slektsnavn og navnefrasen og skrivemåten ennå ikke er fast. Lars-Jakob Harding Kællerøds *Valg af efternavne som kilde til forståelse af identifikationsbehov i 1800-tallet* og Birgit Eggerts *Hvad er det rigtige navn? Eksempler på personnavnevariationer gennem 300 år* behandler danske forhold. Lov om faste slektsnavn fra 1771 i Schleswig-Holstein og i 1828 i resten av landet gjør at slektsnavn fikseres i løpet av 1800-tallet, men Eggert viser at fornavnvariasjonen fortsetter inn på 1900-tallet. Ideen om «det rigtige navn» er altså overraskende ny. Kællerød peker på kravet om felles slektsnavn som en mulig grunn til å bruke mellomnavn. Da kan man unngå å legge bort det levende patronymet som tradisjonelt har knyttet individet direkte til opphavet. Økt indentifiseringsbehov som følge av begynnende urbanisering kunne være en annen grunn til å bruke mellomnavn. Det siste bekreftes ikke av hans studier, byene skiller seg ikke ut. Det er i visse landsogn bruken av mellomnavn er mest utbredt, mens de stort sett er fraværende i andre landsogn.

Minna Nakari og Mats Wahlberg behandler kvinners valg av navn. I *Namnfrasen visar kvinnans sociala ställning i Finland 1780-1930* viser Nakari at det også i Finland er en bevegelse fra levende patronym til mannens slektsnavn hos kvinner i de brede lag rundt 1900. I høyere lag tok kvinnen mannens slektsnavn allerede tidligere. Skikken ble kodifisert med lov om slektsnavn i 1921 og ekteskapsloven i 1929. Med dagens øyne kan det virke paradoksalt at kvinner altså begynte å ta mannens slektsnavn samtidig som de ble selvstendig individer i samfunnet, men den gang ble det sett som uttrykk for at kvinnen fikk rett til mannens navn og status, påpeker Nakari. – Wahlberg undersøker navn i offisielle og private kilder for fire generasjoner av kvinner i bidraget *Personnamnskicket i några skånska släkter under 1800-talet, särskilt kvinnornas efternamnsbruk*. På 1800-tallet er det vanlig at kvinnen føres opp med sitt eget slektsnavn så lenge mannen lever i offentlige sammenhenger, men at enker omtales med mannens navn (unntatt i den første generasjonen, enke i 1809). I private sammenhenger er mannens slektsnavn også brukt tidligere. En annen tendens er at kvinnene bytter bort *-dotter* i patronymet med *-son* i siste halvdel av 1800-tallet.

Flere av de svenske personnavnbidragene byr på innovative tilnærminger til materialet. Emilia Aldrins artikkel *Vad säger mitt namn om mig? En folkeonomastisk studie av vuxnas syn på relationen mellan namn och identitet* representerer en ny grein innen onomastikken. Begrepet folkeonomastikk ble introdusert av Ainiala i 2015, og betegner studier av folks observasjoner og tanker om navn og navnebruk. – Linnea Gustafson gjør en fonologisk analyse av fornavn i artikkelen *Förnamn med klass: fonetisk ljudsymbolism i et interseksjonellt perspektiv*. Navna klassifiseres etter stavelser, fonemer og betoning, samt fonemet til slutt i navnet. Trekkene grupperes etter hvorvidt de er mest typiske for kvinnenavn eller mansnavn. Det mest stereotype trekket er at kvinnenavn svært slutter på *-a*. En sammenligning mellom adelen (dvs. navn registrert i adelskalenderen) og befolkningen generelt er at adelen oftere velger navn med typiske mansnavntrekk, både for sine sønner og døtre. – Katharina Leibring studerer nydannede slektsnavn i Sverige i artikkelen *Namn och nutidskänsla. Semantiska fält i nybildade efternamn*. Navneleddene faller innafør tre

hovedsakelige semantiske felt: natur og årstider, romantikk, saga og fantasy, samt krig og fred. Sammensatte navn og navneledd fra naturen, inklusive heraldiske dyr, er tradisjonelle trekk. Ord for fred har man sett før, men navn som *Lejonstrid*, *Panzarstål*, *Skimmerhav* og *Drakulv* er klart nåtidige i sitt semantiske innhold.

Berit Sandnes